

УДК 341.1

Наталія Севостьянова,

канд. юрид. наук, доцент кафедри міжнародного права та міжнародних відносин
Національного університету «Одеська юридична академія»,
перший заступник Міністра юстиції України

ДО ПИТАННЯ ПРО СУТНІСТЬ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ СПОРІВ ТА ЇХ ВИДІВ

У даній статті досліджується поняття території як однієї з ознак державності та територіального суверенітету, а також проаналізовано поняття міждержавних територіальних спорів та їх можливі наслідки. Наводиться класифікація територіальних спорів: виділено спори щодо окремої частини території та територіальні спори щодо визначення лінії кордону між державами. Приділено увагу характеристик кожного з таких видів територіальних спорів та здійснено їх порівняння. Звертається увага на те, що конфлікт між державами щодо володіння певною, часом незначною за обсягами, територією через наявність самоідентифікації населення з такою територією може спровокувати погрозу або реальне застосування сили однією з держав-учасниць такого територіального спору.

Ключові слова: територія, принцип територіального суверенітету, ознаки державності, територіальні спори, право на самовизначення.

Територія є фундаментальною концепцією у міжнародному праві [1, с. 2]. Держава не може існувати без території, яка фізично визначає саму державу [2]. Для здійснення влади на національному рівні та участі у міжнародних відносинах державі необхідно мати визначену територію, адже міжнародні відносини за своєю природою тією чи іншою мірою реалізуються під впливом геополітичної політики та з оглядом на межі територій, які належать державам-учасникам міжнародних відносин [3].

Актуальність дослідження зумовлена тим, що вирішення територіальних спорів за допомогою дипломатичних методів не завжди є ефективним, а отже, створює необхідність подальшого вивчення природи територіальних спорів, дослідження їх видів та передумов виникнення з метою пошуку ефективних методів розв'язання таких конфліктів.

Територіальний спір між державами підіймає питання юридичної приналежності певної території до однієї з держав, що є сторонами такого спору. Порівняно з різними типами мілітаризованих міждержавних конфліктів спори щодо територій належать до тих, які найчастіше асоціюються з тяжкими наслідками та комплексним характером, що зумовлює проблематику та важливість цього дослідження [4, с. 11]. Спори щодо територій більше здатні спровокувати посилення протистояння між державами порівняно з

конфліктами, які виникають щодо політики чи режиму, спори щодо яких формують два інші види міждержавних конфліктів. Більше того, територіальні спори у три рази частіше призводять до війн між державами порівняно із суперечками щодо питань політики чи режиму [5, с. 59]. Територіальні спори підвищують вірогідність переростання погрози застосування сили у її безпосередню демонстрацію, а також застосування сили у війну [6, с. 133-161].

Дослідженню питання вирішення міжнародних територіальних спорів присвячені роботи таких науковців, як Г. Анцелевич, М. Буроменський, В. Буткевич, О. Висоцький, В. Євінгов, В. Корецький, Л. Тимченко, Ю. Шемшученко, М. Черкес та ін.

Однією з основних ознак державності є наявність у держави «визначеної території». Така вимога передбачена у ст. 1 Конвенції про права та обов'язки держав, підписаної у Монтевідео (Уругвай) 26 грудня 1933 р. (Конвенція 1933 р.), а саме: «Держава, як суб'єкт міжнародного права повинна володіти такими властивостями: (а) постійне населення; (б) визначена територія; (с) уряд; (д) здатність вступати у відносини з іншими державами» [7]. Вказані характеристики державності у зазначеній Конвенції 1933 р. є визнаними критеріями та вважаються міжнародним звичаєвим правом [8, с. 4].

З наведених ознак впливає концепція принципу територіального сувереніте-

ту, що складається з прав, повноважень та зобов'язань стосовно визначеної географічної площі, охоплює концепцію незалежності та проявляється у свободі прийняття рішень щодо внутрішніх питань держави, так само як і щодо питань зовнішніх відносин [1, с. 4]. Похідним від принципу територіального суверенітету є поняття територіальної цілісності, захист якої, так само як і захист незалежності, гарантовано статтею 2(4) Статуту ООН [9].

Територія, держава, територіальний суверенітет, незалежність, територіальна цілісність та рівність суверенних держав є взаємопов'язаними концепціями та відіграють важливу роль у підтримці та розвитку міжнародного правового порядку. Зазначені концепції відображають взаємодію та взаємозалежність між державою, населенням та територією [1, с. 5]. Суверенний контроль над територією протягом тривалого часу розглядається як основна характерна ознака державності. При цьому територіальний суверенітет разом із концепцією рівності суверенних держав є основою розвитку та підтримки світового порядку [2, с. 16].

Вказані положення знайшли своє відображення у міжнародно-правових документах. Так, Статут ООН закріплює принцип захисту територіальної цілісності та політичної незалежності, принцип захисту від погрози застосування сили, суверенну рівність держав-членів, підтримання міжнародного миру та безпеки, принцип невтручання у важливі внутрішні справи будь-якої з держав [9].

Хартія економічних прав та обов'язків держав містить положення, які підкреслюють суверенітет та невід'ємні права держав обирати свій власний шлях розвитку економічної, а також політичної, соціальної та культурної сфер без будь-якого зовнішнього втручання. Ця Хартія також визнає право кожної держави на повний постійний суверенітет незалежно від її багатства та кількості природних ресурсів [10].

Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин та співробітництва між державами відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй 1970 року, передбачає, що всі держави мають суверенну рівність; кожна держава має всі права відповідно до свого суверенітету; кожна держава повинна поважати суверенітет інших держав; територіальна цілісність та політична незалежність держав є недоторканими; кожна держава має право вільно обирати та розвивати свої політичну, економічну та культурну системи [11]. Схожі положення містяться й у Декларації про встановлення нового міжнародного еконо-

мічного порядку [12]. Декларація про право на розвиток визнає право народу реалізувати свій повний суверенітет стосовно своїх природних ресурсів [13].

Принцип взаємоповаги до суверенітету інших держав міститься у статті 30 Хартії економічних прав та обов'язків держав, відповідно до якої всі держави мають відповідальність гарантувати, що дії у межах їхньої юрисдикції або контролю не спричиняють шкоди навколишньому середовищу інших держав або територіям за межами національної юрисдикції [10]. Принцип невтручання закріплено Хартією ООН у статті 2(7), Декларацією про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин та співробітництва між державами відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй 1970 року, та іншими міжнародно-правовими документами.

Однією з причин боротьби за територію між державами є етнічні зв'язки певної групи населення держави з визначеною територією. Окремі території можуть слугувати символічним джерелом національної гордості та ідентифікації для населення [14, с. 721-753]. За таких обставин правлячі еліти підкреслюють символічну природу територіальних питань для культивування та посилення ідентифікації окремих груп населення. Проте у результаті цих маніпуляцій така ідентифікація слугує мотивацією для конфлікту між різними групами населення однієї держави або між різними державами від імені їх етнічних або релігійних груп. Тому така ідентифікація є причиною конфліктів, а символічна роль певної території є силою, що ініціює територіальні спори. Так само й етнічні зв'язки з певною територією можуть значно посилити територіальні спори. Наприклад, коли держава починає переслідувати або утискати у правах групу національної меншини, яка має етнічні зв'язки з більшою за кількістю етнічною групою, що знаходиться у сусідній державі [4, с. 12]. Теорії територіальних конфліктів, що ґрунтуються на етнічних ознаках, мають багато спільного з поясненнями націоналізму як мотиваційної сили насильства. Більше того, серед усіх міждержавних спорів територіальні спори удвічі частіше призводять до збройних конфліктів [15, с. 115-148].

Характеризуючи територіальні спори між державами, їх можна розділити на: (1) спори, за яких держави не погоджуються щодо демаркації міжнародного кордону; (2) одна з держав окупувала територію, на яку претендує інша держава, та держава окупант відмовляється поступитися контролем; (3) одна з держав відмовилася визнати незалежність та суверенітет іншої держави та

намагається анексувати всю територію такої держави або її частину [16].

Також територіальні спори можливо класифікувати на дві інші групи: (1) спори щодо визначення кордону між державами та (2) спори, щодо певної території. Проблеми, що виникають у разі спорів щодо кордонів та території, визначають два види спорів, які потребують різних шляхів вирішення. Може здатися, що немає великої різниці між цими двома видами спорів, адже обидва належать до ширшого питання територіального суверенітету [17]. У разі виникнення спору щодо території, так само як і у разі виникнення спору щодо кордонів, обидві сторони конфлікту будуть вдаватися до схожих аргументів, таких як, наприклад: тривалий та ефективний суверенітет та юрисдикція щодо території, стосовно якої виник спір; тривале існування міжнародної угоди, що закріплює контроль однієї зі сторін стосовно спірної території чи кордону; певні специфічні природні відмінні риси ландшафту території або кордону; визначення обов'язку незастосування сили для вирішення спорів щодо території та кордонів. Обидві сторони спору будуть вдаватися до заходів та політики відповідно до наведених аргументів [1, с. 23].

Проте, якщо проаналізувати фактичне підґрунтя спорів щодо території та визначення кордону, послідовність подій, що відбуваються під час цих двох видів спорів, юридичні інструменти, що застосовуються для вирішення цих різних видів спорів, то можна визначити, що всі з наведених елементів відрізнятимуться у двох випадках. Спори щодо кордонів виникають, коли дві або більше держави сперечаються щодо проведення лінії кордону між їх визнаними територіями [18, с. 4-7]. Тобто у цьому разі визначено, що обидві держави мають визнане право на прилеглі до лінії кордону території. Питання спору полягає лише в тому, як саме мають бути розподілені території лінією кордону. У свою чергу, у територіальних спорах одна з держав у процесі визначення кордону намагається відсторонити іншу державу від володіння певною територіальною площею. Такі спори можуть не стосуватися визначення лінії кордону між визнаними територіями сусідніх держав. Таким чином, коли спір стосується певної території, то одна з держав може повністю втратити контроль над територією. Водночас, коли спір стосується визначення лінії кордону між прилеглими територіями різних держав, як правило, жодна з держав не втрачає ефективного контролю та юрисдикції на своїй території [1, с. 23-24].

Залежно від виду спору – чи то спір щодо визначення кордону між державами, чи то

спір щодо території, на яку претендують декілька держав, – застосовуються різні положення міжнародного права. Наприклад, у територіальних спорах застосовуються норми щодо окупації, сецесії та інші. У спорах щодо визначення лінії кордону застосовуються правила, що регулюють питання делімітації та демаркації [19, с. 1]. Дискусійним залишається питання щодо критеріїв визначення розміру площі або структури території, на яку претендують обидві держави, залежно від яких певний міждержавний спір вже не є спором щодо визначення кордонів, а стає територіальним спором із питання про встановлення суверенітету над певною територією.

Суперечки щодо островів у морі або річках також доволі часто призводять до територіальних спорів та спорів щодо визначення кордонів між державами. Іншими причинами територіальних спорів можуть бути право виходу до моря, доступ до мінеральних ресурсів, можливість здійснювати рибальство [20, с. 2]. Спори щодо визначення кордонів або щодо встановлення суверенітету над певною територією найчастіше мають історичне підґрунтя або виникають через конкуренцію держав щодо використання ресурсів.

Таким чином, питання сутності територіальних спорів слід розглядати з позицій загальноновизнаних принципів міжнародного права, зокрема принципів територіального суверенітету, невтручання та взаємоповаги до суверенітету інших держав. Окрім того, класифікація територіальних спорів дає змогу глибше зрозуміти особливості механізму їх вирішення та передбачити їх можливі наслідки. Так, доцільно виокремити такі види територіальних спорів, як спори щодо визначення кордону між державами та спори щодо певної території, у механізмі вирішення яких застосовуються різні положення міжнародного права. Найбільш складні спори виникають щодо контролю над великою частиною території, що знаходиться між двома державами.

Список використаних джерел:

1. Sharma S. Territorial Acquisition, Disputes, and International Law / Surya Prakash Sharma. – Martinus Nijhoff Publishers, 1997. – 353 p.
2. Shaw M. Title to Territory in Africa: International Legal Issues / Malcolm M. Shaw. – Oxford University Press, 1986. – 320 p.
3. Hill N. Claims to Territory in International Law and Relations / Norman Llewellyn Hill. – Oxford University Press, 1945. – 246 p.
4. Gibling D. The Territorial Peace. Borders, State development, and International Conflict / Douglas M. Gibling. – Cambridge University Press, 2014. – 189 p.

5. Hensel P. Charting a Course to Conflict: Territorial Issues and Interstate Conflict, 1816 – 1992 / P.R. Hensel. // Conflict Management and Peace Science. – 1996. – №15 (1). – P. 43–73.
6. Senese, P. Geographic Proximity and Issue Salience: Their Effects of the Escalation of Militarized Interstate Conflict / P.D. Senese // Conflict Management and Peace Science. – 2014. – № 15(1). – С. 133–161.
7. Convention on Rights and Duties of States. Signed at Montevideo, December 26, 1933 (7-th International Conference of American States; Montevideo, Uruguay, December 3–26, 1933) // Supplement to the American Journal of International Law. – 1934. – Vol. 28. – Official documents. – P. 75–78.
8. Menon K. The Law of Recognition in International Law: Basic Principles / K.P. Menon. – Edwin Mellen Pr, 1994. – 288 p.
9. United Nations, Charter of the United Nations, 24 October 1945, 1 UNTS XVI, available at: <http://www.refworld.org/docid/3ae6b3930.html> [accessed 24 November 2015]
10. Charter of Economic Rights and Duties of States A/RES/29/328, available at: [Електронний ресурс] // UN General Assembly. – 1945. – Режим доступу : <http://www.un-documents.net/a29r3281.htm>.
11. Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Cooperation among States in accordance with the Charter of the United Nations, A/RES/2625(XXV) [accessed 25 November 2015] [Електронний ресурс] // UN General Assembly. – 1970. – Режим доступу : <http://www.refworld.org/docid/3dda1f104.html>.
12. Declaration on the Establishment of a New International Economic Order, A/RES/S-6/3201 [Електронний ресурс] // UN General Assembly. – 1974. – Режим доступу : <http://www.un-documents.net/s6r3201.htm>.
13. Declaration on the Right to Development, A/RES/41/128 [Електронний ресурс] // UN General Assembly. – 1986. – Режим доступу : <http://www.un.org/documents/ga/res/41/a41r128.htm>.
14. Saideman S. Explaining the International Relations of Secessionist Conflicts: Vulnerability Versus Ethic Ties / S.M. Saideman. // International Organization. – 1997. – №51 (4). – P. 721–753.
15. Hensel P. Charting a Course to Conflict: Territorial Issues and Interstate Conflict 1816 – 1992 / P. Hensel, // The Road Map to War / P. Diehl. – Nashville: TN, Vanderbilt University Press, 1999. – P. 115–146.
16. Huth P. Standing Your Ground: Territorial Disputes and International Conflict. / P.K. Huth. – University of Michigan Press, 1998. – 288 p.
17. The Island of Palmas case, at 829, award of 4 April 1928
18. Sharma S. International Boundary Disputes and International Law: A Policy-Oriented Study / Surya P. Sharma. – Bombay: N.M. Tripathi, 1976. – 323 p.
19. Kratochwil F. V. Peace and Disputed Sovereignty: Reflections on Conflict Over Territory / F. V. Kratochwil, P. Rohrlich, H. Mahajan. – University Press of America, 1985. – 159 p.
20. Guo R. Territorial Disputes and Conflict Management: The Art of Avoiding War / Rongxing Guo. – Routledge, 2011. – 224 p.

В данной статье исследуется понятие территории как одного из признаков государственности и территориального суверенитета, а также проанализировано понятие межгосударственных территориальных споров и их возможные последствия. Приводится классификация территориальных споров: выделены споры в отношении отдельной части территории и территориальные споры по определению линии границ между государствами. Уделяется внимание характеристике каждого из таких видов территориальных споров и осуществляется их сравнение. Указано, что конфликт между государствами по поводу владения определённой, иногда незначительной по размеру, частью территории в связи с наличием самоидентификации населения, связанного именно с данной территорией, может спровоцировать угрозу либо реальное применение силы одним из государств-участников такого территориального спора.

Ключевые слова: территория, принцип территориального суверенитета, признаки государственности, территориальные споры, право на самоопределение.

In this article the research is made with regard to the notion of territory, as of one of criteria for statehood and territorial sovereignty. The notion and the effects of territorial disputes are analyzed as well. The author gives the classification of territorial disputes, e.g. the disputes concerning the territory and the territorial disputes concerning the borders between the states. Particular attention is paid to the characteristic of different types of territorial disputes and their comparative analysis. The article states that in a case of conflict between States concerning the right on a particular, at times minor part of the territory, due to the self-determination of people with regard to a such territory, the treat or actual use of force by one of the parties of the territorial dispute can be provoked.

Key words: territory, principle of territorial sovereignty, criteria for statehood, territorial conflicts, right to self-determination.

